

A. LYASHINA

FUNCTIONING OF SUFFIXATION IN MODERN ENGLISH SCIENTIFIC LITERATURE

Some peculiarities of the functioning of suffixation in scientific texts in Economics, Jurisprudence and Medicine are described in the article. It has been found out that studying suffixation specificity in scientific style plays an important role in the process of learning terminology.

Key words: suffix, suffix model, word-formation, scientific style, productivity, frequency of usage, combinability.

УДК 811.161.2'37(043.3)

Юлія МАКАРЕЦЬ

КОНТЕКСТУАЛЬНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ПЕРИФРАЗОВИХ НОМІНАЦІЙ (на матеріалі української публіцистики поч. ХХІ ст.)

Статтю присвячено з'ясуванню типів перифразових найменувань залежно від ступеня зумовленості їх семантики контекстом уживання. Розглянуто перифрази, які поза контекстом стають асемантичним сполученням слів, набувають невизначеної (аморфної) семантики або можуть залишатися зрозумілими реципієнтам.

Ключові слова: перифраз, перифразові номінації, фразеологічний перифраз, вторинна номінація.

У контексті вивчення вторинної номінації предметів засобами перифрастики увагу дослідників неодноразово привертала проблема особливостей зв'язку перифразових номінацій із контекстом, у якому вони вжиті. У своїх наукових розвідках до неї зверталися Г. М. Моложай [5], Л. М. Синельникова [9], І. Ю. Кобилянський [3], М. П. Коломієць [4], Є. С. Регушевський [8], Б. А. Новиков [7], Г. П. Євсєєва [2], Т. І. Битева [1] та ін. Дослідники одностайні у твердженні, що перифразові найменування існують лише в певному контексті (його варто витлумачувати не тільки як словесне оточення, а й як соціально-економічні, політичні, культурні та інші особливості ситуації спілкування), який є необхідним середовищем їхнього функціонування, головним ключем до розкриття їхнього значення: «Особливості її [перифрази] семантики, формальної структури, специфіка семасіологічної структури... роблять її, з одного боку, максимально автономною одиницею в плані семантичної достатності, а з іншого – у буквальному розумінні контекстуально зумовленою» [1, с. 134]. Тому поза контекстом перифраз втрачає свою семантичну

єдність і перетворюється на беззмислове сполучення слів. Варто уточнити, що це стосується здебільшого метафоричних перифразових найменувань, головним маркером яких є порушення правил семантичної сполучуваності при комбінуванні і, як результат, поєднання зазвичай несполучуваних лексем (часто одна з яких вказує на властивість денотата, а інша називає подібний, на думку мовця, предмет). За таких умов саме контекстуальне оточення вказує на ознаку, за якою відбулось перенесення назви, і наповнює змістом скомбіновану номінацію. Так, наприклад поза контекстом незрозумілими є перифрази *безпритульний орган (печінка)*, *паперовий тигр (Зімбabwe)*, *літературний туризм (діяльність Міжнародної асоціації письменницьких спілок)*, *нотатки на маргінесах (україністика)*, *здоровий мінімум творчої роботи (читання)*, *дикі верпи (браконьери)*, *різновидність інквізиції (галичанофобія)* та ін. Однак часто перифразові найменування зберігають упізнаваність і при їх уживанні поза контекстом (здебільшого метонімічні одиниці) завдяки наявним у реципієнта фоновим знанням. Тому варто говорити не тільки про можливу асемантичність сполучення слів, використовуюваного як перифразове найменування, в ізольованій позиції, а й про переважне комбінування перифразів для одиничного, а не повторюваного вживання.

Метою статті є з'ясування типів перифразових одиниць відповідно до ступеня зумовленості їх значення контекстом вживання як чинника, який визначає, чи можливе функціонування перифразів як автономних засобів номінації.

Упізнаваність окремих перифразових номінацій при їх вживанні поза контекстом (наприклад, *голубі дороги планети – ріки, людина в футлярі – аутист, всесоюзна туберкульозна здравниця – Крим, царство Слова – мова, Батьківщина європейського Гуманізму – Італія*) дає підстави Т. І. Битевій зауважити, що за умови фактично ізольованого використання перифразової одиниці варто говорити не про відірваність від контексту, а про еліпсис тексту [1, с. 134]. Можливість розпаду семантики перифразового найменування дослідниця не визнає.

Явище еліпсису полягає в пропуску одного з компонентів синтаксичної конструкції, стійкого словосполучення, слова, який легко можна домислити, відновити з контексту або ситуації мовлення. Тому

еліпсис тексту видається сумнівним через його структурну масивність та складну організацію тематичної структури, що зумовлює неможливість більш-менш точного відтворення текстового масиву, виходячи з лінгвального і екстралінгвального контекстів. Отже, йдеться не про еліпсис тексту, а про беззмістовність (у випадку метафоричних перифразів) або семантичну аморфність перифразових номінацій поза межами контексту, для якого він створений, що зумовлює розпад конструкції. Наприклад, сполучення *металевій потік* поза контекстуальним оточенням є асемантичним, але навіть з мінімального контексту його значення можна встановити: *Рок-групи «Океан Ельзи», «Друга ріка», «Мандри» – продовження металевого потоку, популярного в Україні ще з 80-х років минулого століття* (фольк-рок; ДТ, 2008, № 15, с. 24). Контекст підказує, що денотат перифрази – один з музичних напрямів, популярних в Україні з 80-х рр. ХХ ст., а перелік груп конкретизує, який саме. Сполучення слів *князь Джунглів Європи* поза контекстом позбавлене сенсу: у Європі немає джунглів, у джунглях немає князів. У перифразовому найменуванні відсутні безпосередні вказівки на денотат, єдине, про що інформує номінація (через сему 'очоловати' у значенні лексеми *князь* та назву частини світу) – що це особа, наділена певною владою (реальною або уявною) у межах Європи: *Скільки тобі ще треба, князю Джунглів Європи, аби розбудити твою українську волячу національну гідність* (Президент України; ЛУ, 2008, № 50, с. 8). З наведеного контексту можна зробити висновок, що йдеться про Україну (є ідентифікатор – *українська*); оскільки князь є носієм найвищої влади, то зрозумілим стає, що для України – це президент. Отже, перифрази, які в ізолюваному вживанні стають асемантичними сполученнями, не мають у своїй структурі експліцитної вказівки на денотат і утворені здебільшого на основі метафоричного перенесення чи індивідуальної асоціації.

Сполучення *мовна чума* поза контекстом є семантично аморфним: воно містить вказівку на сферу, до якої належить денотат, але позбавлене конкретності (може мати багато витлумачень), якої набуває лише в контексті: *Ця мовна чума заповонила все – вулиці, робочі та громадські місця, телебачення, естраду, не оминула навчальних закладів, вихлюпнулася на сторінки книжок... Здається, що немає таких місць, де б ти не почув дайки* (ЛУ, 2008, № 50, с. 6). Перифразове найменування *мовна чума* було б потрактоване як асемантичне

сполучення, оскільки при ізольованому вживанні може бути сприйняте як сполучення семантично несполучуваних слів: *мовна* (що стосується мови як засобу спілкування) і *чума* (гостроінфекційне епідемічне захворювання). Але в мовній картині світу українців як один із значеннєвих варіантів лексеми *чума* закріплене значення «надзвичайно небезпечне, згубне суспільне явище» [10; 11, с. 382], тому видається доцільнішим говорити про семантичну невизначеність перифразового найменування.

У перифразі *інший бік великого міста* правила сполучуваності слів не порушені, тому формально воно могло б функціонувати й поза контекстом, але при цьому незрозумілою залишається його семантика: є безліч можливих варіантів витлумачення. Розкриває значення перифразової одиниці контекст, у якому наведена, зокрема, первинна назва позначуваного: *Молоді люди часто забувають про інший бік великого міста – околицю* (Т, 2006, № 1–2, с. 3). Отже, семантично аморфними є метафоричні перифрази, які мають нечітку вказівку на сферу, до якої належить денотат, чи називають несуттєву його ознаку, а також більшість метонімічних і логічних перифразів, значення яких можна визначити лише приблизно.

Ще одну групу перифразових номінацій становлять одиниці, зрозумілі реципієнтові й поза текстом через ситуативний контекст та пресупозицію, наприклад: *Якщо поглянути на історію міста на Босфорі з європейської дзвіниці, то відзначимо певний парадокс* (ДТ, 2010, № 20, с. 15). Фонові знання з географії дають змогу визначити денотат – м. Стамбул. Денотат перифраза, використаного в заголовку *Батько нової Німеччини* (К. Аденауер; ДТ, 2008, № 15, с. 20), стає очевидним за умови наявності в реципієнта знань з історії Німеччини. Зрозумілим для більшості реципієнтів буде перифраз *державна біжунтерія* (ЛГУ, 2008, № 50, с. 4) на позначення урядових нагород, що зумовлено суспільною оцінкою справедливості їх надання.

Отже, повною мірою значення перифраза може бути реалізоване тільки в певному контексті (лінгвальному та екстралінгвальному (ситуативному)). Лінгвальний (або синтагматичний) контекст – це сукупність лінійних зв'язків і відношень, у яких виступає перифразове найменування (близьких і віддалених). Крім того, перифрази можуть вступати в синонімічні, антонімічні, тематичні зв'язки з іншими одиницями контексту, що формує парадигматичний контекст функціонування перифраза. Наприклад: *Клуб «Подільські оденьки» – це*

своєрідна оаза духовності в місті, кришталеве джерельце, з якого струментить дух предків (СВ, 2010, 12 тр., с. 3). Перифразові одиниці *оаза духовності, кришталеве джерельце, з якого струментить дух предків* перебувають у синонімічному зв'язку. Уливання в банківську систему інфляційних грошей – це чергова доза для наркоманів. Поради експертів, аналітиків обмежуються на реанімації банків: так намагаються штучно підтримати роботу **серцево-судинної системи економіки** на донорській крові (ЛУ, 2008, № 50, с. 3). Перифразове найменування *серцево-судинна система економіки* та термінологічна одиниця *донорська кров* перебувають у тематичних парадигматичних зв'язках. У реченні *Після усіх цих скандалів наврядчи хтось дасть відповідь на питання: то що ж це – християнські святині чи зачаклований антикваріат?* (ікони; ЛУ, 2008, 16 жовт., с. 5) перифрази *християнські святині* та *зачаклований антикваріат* мають спільне денотативне значення, але виражають протилежну конотацію (емотивно-оцінну), тобто вступають на сигніфікативному рівні в антонімічні відношення.

Екстралінгвальний контекст – це особливості ситуації мовлення та фонові знання реципієнта (історичні, соціально-економічні, політичні, культурні, географічні тощо). Крім того, до екстралінгвального контексту слід відносити асоціативні реакції реципієнта на певні мовні одиниці як засоби позначення предметів позамовної реальності. Наприклад: *Мар'яна Садовська: українська Бьорк?* (ДТ, 2008, № 24, с. 18). Для правильного розуміння перифразової номінативи читач повинен мати такі фонові знання: Бьорк – ісландська співачка, актриса, композитор, лауреат багатьох міжнародних премій. Тільки за умови їх наявності буде зрозумілим оцінний зміст перифраза (вираження високої оцінки творчості української артистки), побудованого на згорнутому порівнянні.

У публіцистичному дискурсі контекст, у якому вжита перифразова одиниця, здебільшого містить первинну назву денотата, що дає змогу уникнути різночитань. Залежно від того, чи первинна назва розміщена в перифразовому мікроконтексті (у тому ж реченні) чи макроконтексті (у межах того ж тексту), перифрази класифікують на *контактні* та *дистантні* [6, с. 75]. Наприклад: *До речі, чому це комуністи, ці «професійні (коли треба язиком поплескати з трибути чи перед телекамерою) захисники трудящих», підібгавши хвости, не розтуляють рота, попри те, що десятки тисяч людей опинилися на вулиці, без роботи?* (ЛУ, 2008, № 50, с. 3). Початкова назва денотата

перифразової одиниці *професійні захисники трудящих* наведена у тому ж реченні, отже, перифраз належить до контактних. *Хто він, Євген Товстуха? Насамперед – наш сучасник... Майже чверть мільйона душі, зміцнивши або повернувши собі здоров'я в унікальному фітоцентрі, називають його творця по-різному: лікар-фітотерапевт, народний цілитель, травознай, шукач «живої води»...* (ЛУ, 2009, № 33, с. 8). Перифрази *шукач живої води, народний цілитель, лікар-фітотерапевт* є дистантними.

Отже, дослідження особливостей функціонування перифразових номінацій у публіцистичному дискурсі й тексті як конкретному його втіленні засвідчує, що перифразові одиниці повноцінно реалізують свій номінативний і прагматичний потенціал винятково в певному контексті, поза яким вони здебільшого повністю втрачають зміст або набувають невизначеної денотативної віднесеності. Це зумовлено тим, що мовець творить перифрази для вживання в конкретній ситуації мовлення; втрата зв'язку з нею й набуття незалежності від контексту, що може відбуватися під впливом низки чинників, з часом зумовлює фразеологізацію перифразової номінативи й появу фразеологічного перифраза – одиниці, зрозумілої для носіїв мови і поза контекстом, яка, однак, ще не укорінилася у фразеологічному фонді мови. Крім того, є низка перифразів, які лишаються зрозумілими для реципієнта і поза контекстом завдяки наявним у нього фоновим знанням (тобто не втрачають семантичної визначеності з прагматичних причин).

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на з'ясування особливостей співвідношення перифразових номінацій і фразеологічних одиниць мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бытєва Т. И. Очерки по русской перифрастике / Т. И. Бытєва. – М. : Элипс, 2008. – 303, [1] с.
2. Євсєєва Г. П. Перифрази в мові сучасних газет (на матеріалі українських газет 80-90 років ХХ століття) : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. П.Євсєєва. – Д., 2002. – 22 с.
3. Кобилянський І. Ю. Перифраза як засіб емоційно-образного висловлення думки / І. Ю. Кобилянський // Українська мова і література в школі. – 1986. – № 1. – С. 51–55.
4. Коломієць М. П. Короткий словник перифраз / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський. – К. : Рад. школа, 1985. – 152 с.

5. Малажай Г. М. Сучасная беларуская мова : Перифраза [вучэб. дапаможнік для філал. фак. пединститутаў] / Г. М. Малажай // [пад рэд. Ф. М. Янкоўскага]. – Мн. : Выш. школа, 1980. – 96 с.
6. Москвин В. П. О разновидностях перифразы / В. П. Москвин // Русский язык в школе. – 2001. – № 1. – С. 74–77.
7. Новиков А. Б. Словарь перифраз русского языка (на материале публицистики) / А. Б. Новиков. – М. : Рус. яз., 1999. – 224 с.
8. Регушевський Є. С. Перифраз / Є. С. Регушевський // Українська мова : Енциклопедія / [редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін]. – [2-е вид., випр. і доп.] – К. : Вид-во «Укр. Енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 471.
9. Синельникова Л. Н. Именная перифраза в языке современной советской поэзии (структурно-семантическая и стилистическая характеристика) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук / Л. Н. Синельникова. – М., 1975. – 22 с.
10. Словник української мови : в 11-и тт. – К. : Вид-во «Наукова думка», 1970–1980.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- ДТ – Дзеркало тижня, 2008-2010.
ЛУ – Літературна Україна, 2008-2009.
СВ – Сільські вісті, 2010.
Т – Товариш, 2006.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2012

Ю. МАКАРЕЦ

КОНТЕКСТУАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ПЕРИФРАСТИЧЕСКИХ НОМИНАЦИЙ (на матеріалі української публіцистики початку ХХІ в.)

Стаття посвячена вивченню типів перифрастических найменувань в залежності від ступеня обумовленості їх семантики контекстом використання. Розглянуті групи перифразів, які вийшли з контекста стають асемантичними з'єднаннями слів, набувають неопределенної (аморфної) семантики або залишаються зрозумілими реципієнтам.

Ключевые слова: перифраза, перифрастическі номінації, фразеологічні перифрази, вторинна номінація.

I. MAKARETS

CONTEXTUAL CONDITIONALITY OF PERIPHRASTAL NOMINATIONS (based on Ukrainian Journalistic Texts at the Beginning of the XXI Century)

The article is focused on identification of types of periphrasal nominations which are based on the extent of their connection with a context. Considered periphrasal names, which out of the context becomes meaningless, gets diffuse meaning or not loses their significance.

Key words: periphrasis, periphrasal nominations, phraseological periphrasis secondary nomination.